

ÖRKÉNY ISTVÁN, A GYÓGYSZERÉSZ ÉS ÍRÓ ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA

(Az Ösztreicher-Szolnoky-Örkény család történetéből)

Dr. Szmodits László, 2015. január 6.

A család ősapja, *Ösztreicher József* volt, aki a csongrád megyei Csányban született. Felesége *Weisz Katalin*, egyetlen fiuk *Ösztreicher Lipót*. *Ösztreicher Liptónak* (†1916) előbb Makón, majd Szolnokon volt egy jól jövedelmező rum- és likörgyára. Felesége *Pollák Jozefin* volt. Három fiuk született. Az első fia, *Ösztreicher Nándor* apja szolnoki gyárának a társtulajdonosa volt, majd Gyöngyösön, ahol már *Szolnoki Nándor* néven élt, lett szőlőbirtoka és neves borkereskedővé vált. A Tanácsköztársaság idején, 1919. május 3-án tragikus körülmények között halt meg.

Ösztreicher (Szolnoki) Nándornak fia volt, *dr. Ösztreicher* (később *Szolnoki) András* (1906-1981), aki 1933-ban a Budapesti Tudományegyetemen 1933-ban gyógyszerészi, 1936-ban gyógyszerészdoktori oklevelet szerzett, majd több budapesti gyógyszertárban működött. A budapesti Zrínyi gyógyszertár bérlője volt egy ideig, az államosítás után pedig gyógyszertárvezető helyettes volt. Folyóiratokban novellái és tárcái jelentek meg. Versek is írt *Lily András* álnéven, *Hullámjáték* címen verseskötete jelent meg. Sírja a szolnoki zsidótemetőben van.

Az Ő öccse volt *dr. Szolnoki István* jogász, közgazdász és vegyész. 1946-tól a Kisgazdapárt tagja volt, majd 1956-ban a Párt újjászervezése után ezért házi őrizetre ítélték. Lánya, *dr. Szolnoki Andrea* orvos, volt országgyűlési képviselő és főpolgármester-helyettes.

Ösztreicher Lipót második fia *Ösztreicher Oszkár* neves bankár és földbirtokos volt. Ő sajnos fiatalon kolbászmérgezésben halt meg.

A harmadik fiú, *Ösztreicher Hugó* (1879. XI. 11. - 1950...) gyógyszerész lett. 1906-ban vette fel az Örkény nevet. A szolnoki gimnázium hat osztályát elvégezve és a természettudományos érdeklődése révén a gyógyszerészi pályára lépett. 1903. január 8-án gyógyszerészi oklevelet szerzett a Budapesti Tudományegyetemen. Pályáját németországi, franciaországi és angliai gyógyszertárakban kezdte. Budapestre 1905-ben tért vissza, ahol később több gyógyszertár (Szent Hermina, Szent Kristóf, Szentlélek) tulajdonosa volt. A leghosszabb ideig a Csillag gyógyszertár tulajdonosa volt 1927-től az 1950. évi államosításig.

Ösztreicher (Örkény) Hugó fia, *Örkény István* neves magyar gyógyszerész, vegyészmérnök és író Budapesten született 1912. április 12-én. *(Az Ösztreicher-Szolnoki-Örkény családfát l. a cikk végén az 1. ábrán.)*

Örkény István középiskolai tanulmányait a budapesti Piarista Gimnáziumban végezte. Az emberi gondolkodás tiszta szerkezetét az itt tanult görög és latin nyelvekből sajátította el. 18 évesen, 1930-ban már jól beszélt németül, franciául és angolul. Természettudományos és műszaki érdeklődése révén beiratkozott a budapesti Műegyetemre vegyészmérnök hallgatónak.

A műegyetemi tanulmányait 1932-ben megszakítva letette a gyógyszerészgyakornoki vizsgát.

A Pázmány Péter Tudományegyetemen gyógyszerészi tanulmányokat folytatott és 1935. VI. 22-én gyógyszerészi oklevelet szerzett. A családi, Csillag gyógyszerárban működött alkalmazottként.

“Az egyetem elvégzése számomra nem volt teher, vagy szenvedés. Még ma is egy kicsit különlegessé teszi a helyzetemet a magyar irodalomban... Én a természettudományok felől jöttem, ezt a gondolkodást sajátítottam el és ezt nagyon szerettem. Nagyon egyszerűen szólva, a kémia nyelvén leírható egy képlet. Csodálatos egyezése az elméletnek és a gyakorlatnak, a gondolat megvalósításának... Az egész kémia egy tiszta világos képlet. Ez az a tiszta világosság, amit egész életemben szerettem, mindennek a legegyszerűbb és legvilágosabb megfogalmazását, az értelmet”.

Részt vett 1934-ben a Keresztmetszet folyóirat alapításában, ahol 1936-ban jelentek meg az első novellái. Csatlakozott 1937-ben a Szép Szó folyóirat köréhez. A Forradalom című elbeszélése József Attila kérésére itt jelent meg Tengertánc címen. Londonban élt 1938-tól, majd 1 évvel később Párizsba került. Így csak 1939. szeptember elején érkezett haza. Ekkor újra beiratkozott a Műegyetemre a tanulmányainak a folytatására. Itt vegyészmérnöki oklevelet szerzett

1941-ben. Ugyanebben az évben jelent meg az első elbeszéléskötete Tengertánc címmel.

“A fiatal író nem mindig önálló, de kitűnő tanítvány és a jó tanítványokból lesznek a jó mesterek. Hallatlan ötletgazdagsága, sokoldalú hangulat repertoárja, biztos nyelv- és stílusérzéke nagyon sok jót ígér”.

Katonai szolgálatra hívták be 1941-ben és rövid ideig a Délvidéken szolgált. Egy 1942. évi nagykatái sorozáson munkaszolgálatra hívták be. A szovjet frontra került, ott vészelte át a voronyezsi offenzívát. Egészségügyi hadapród őrmesteri rendfokozata volt. Két évig a Tambov melletti munkatáborban élt. Krasznogorszkba került 1945-ben. Itt készült el a Voronyezs színdarabja, a *Lágerek népe* szociográfiája és az *Emlékezők* című önvallomása. Ez utóbbit egy a hadifogságból szabaduló bajtársa hazahozta. Már 1946-ban *“Amíg idejutottunk”* címmel megjelent. A hadifogságából szabadulva, 1947. karácsony másnapján érkezett haza.

Később a háborús élményeiről és a hadifogságról így nyilatkozott:

“Valóban nekem a háború volt életem legnagyobb élménye. Sorsdöntő élmény volt, bármilyen furcsán hangzik is, ott lettem emberré... A hadifogság rettenetes, gyámolatlan állapot, de akik ezt átélték, azt hiszem, nem rossz iskolát jártak benne végig... Az együttélésben kialakult valamilyen

sorsközösség. Együtt jártunk ki a munkába a táborból és később lassanként civilizálódtak a körülmények, könyvekhez jutottunk, színházat építettünk és ettől még jobban összeolvadt a tömeg... Töménytelen sok emberrel kerültem össze 5 év alatt, azóta ezerfelé vetett bennünket a sors, nem hagytuk el egymást. Azóta érzem úgy, hogy a legtöbb, amit egyik ember a másinak adhat az a szolidaritás. Az egész emberi etikám erre a szóra épül és ez kulcsszava az én írói munkásságomnak”.

A családi Csillag gyógyszertár tulajdonosa volt az 1950. évi államosításig. Bekapcsolódott még a kor eleven irodalmi életébe, a *Reggel* című lap rovatvezetője lett. Belépett még a Magyar Kommunista Pártba. A Budai böjt novelláskötete az 1948. évi könyvnapra jelent meg. Bemutatták még a Zichy palota színdarabját, melyben átdolgozta Moliére Fösvényét. Az 1950-es évek elején az Írószövetség pártaktivistája és a Magyar Néphadsereg Színháza dramaturgja lett. Riportjai jelentek meg az épülő Sztálinvárosról. Prózája a realista ábrázolás irányából a sematizmus felé fejlődött. Éles támadás érte 1952-ben a Lila tinta elbeszélése miatt. Ezért teoretikusan is szakított a sematizmussal. Így több elkezdett műve befejezetlen maradt. A Szépirodalmi Könyvkiadónál kapott 1954-ben lektori állást. Sorra jelentek meg a Hóviharban (1955) és az Ezüstpisztráng (1956) kötetei. A Glória kisregényében (1957) már teljes érettségében jelenik meg az iróniája és felvillan a groteszk iránt érzett különös tehetsége. Az 1956-os forradalom eseményeit naplójegyzetekben kísérte figyelemmel. Nevéhez fűződött 1956. november 1-én a Magyar Rádióban többször elhangzott mondatai: "*Hazudtunk reggel, délben, este. Hazudtunk minden hullámhosszon*".

Abban az időben az Írószövetség elnökségének és az Irodalmi Újság szerkesztőbizottsági tagja volt. A *Fohász Budapestért* című írása a forradalom idején jelent meg. 1956. XI. 10-én több más hazai íróval együtt menedéket kapott a budapesti lengyel nagykövetségen, de néhány órával később valamennyien eltávoztak onnan.

A Kortárs című folyóirat 1957. szeptemberi számában több íróval együtt önkritikát gyakorolt. Azonban nem engedték néhány évig publikálni. Ezért *Aczél György* művelődésügyi miniszterhelyettes utasítására az Egyesült Gyógyszer és Tápszergyár orvostudományi osztályára helyezték, ahol a gyógyszerészi, vegyészmérnöki és a nyelvtudását jól kamatoztathatta. A besorolása műszaki ügyintéző, a beosztása gyógyszerismertető tudományos munkatárs volt. Feladata volt az új gyógyszerekről orvosi levelek készítése (a gyógyszer milyen betegségeket gyógyított, milyen adagolásban és mennyi ideig lehetett használni, illetve ezek a leírások tartalmazták már a mellékhatásokat és az ellenjavallatokat is). Az orvosi véleményeket is figyelemmel kísérte és szem előtt tartotta az ismertető megfogalmazásánál. Összegezte még a külföldi folyóiratok közleményeit és ezeket a hazai szakemberek észrevételeivel kiegészítette. Így

sok ilyen ismertetést ő állított össze: Andaxin, Frenolon, Gasproamat, Gracidin, Hibernál, Hiperin, Kofka, Lidocain, Nitropenton, Piperascát, Pipolphen, Relaxil-G, Synapleg és Trioxazin. A gyári lektorálást követően kezdetben az Egészségügyi Minisztériumban *dr. Fritz Gusztáv* professzor fogadta el ezeket, majd *dr. Siftár Endréhez* került. Az Országos Gyógyszerészeti Intézetben ez a terület *Siftár dr.* irányítása alá került 1962-től. Az EGYT Gyár alapításának 50. évfordulóját 1963 áprilisában tartották. Kiadtak egy több nyelvű képes albumot a gyár múltjáról és jelenéről. Ennek a nyomdai tervezését és a stiláris javítását *Örkény* végezte.

Ugyanebben az évben jelent meg egy angol nyelvű képes orvostörténelmi munka “*Nymphis medicis*” címen. Ennek az egyik szerzője is *Örkény* volt. Az érdemi munkát *dr. Palla Ákos* orvostörténész végezte. *Örkény* a könyv szerkesztésénél a muzeológusokkal tartotta a kapcsolatot, a fotózásokat szervezte és a szövegszerkesztési munka is rá hárult. A gyár üzemi lapjában, a *Karilban* hozzájárultak néhány cikke megjelentetéséhez: A kávézás történetéből, Miért nincs mindenkinek frigiderje? Néhány szó az elhízásról és az új magyar étvágy szabályozó szerről (Gracidin).

“Egy gyógyszergyárról beszélve, valamilyen ünnepélyesebb csengését érezzük ennek a szónak, mint hogyha bármilyen más gyárról esik szó. Nem is alaptalanul. Egy gyógyszergyár közvetlenül az emberiség szolgálatában áll. Igaz, ezt elmondhatjuk egy szövödéről, vagy egy autójavító üzemről is; egy gyógyszergyár mégis különbözik tőlük... Ami egy gyógyszergyárban készül, élet-halál kérdése az emberiségnek. Ezért volna nehéz büszkeség nélkül végigtekinteni ezeken a régi és új képeken, az adatokon és számsorokon, melyekben több nemzedék munkája, gondja, nehézsége és sikere fejeződik ki”.

A szilencium lassan megszűnt. Az Új Írás és az Élet és Irodalom 1962-től újra közölhette a műveit. A Szépirodalmi Könyvkiadó pedig később, 1971-től indította meg az életműsorozatának a kiadását. A filmgyár megbízásából még 1963-ban megírta a Tóték és A Macskajáték filmforgatókönyveit. A Tóték drámaaváltozatát nagy sikerrel mutatta be 1967-ben a budapesti Thália Színház. Ezzel a drámájával még nemzetközi sikert is aratott 1970-ben a Fekete Humor Nagydíj elnyerésével. A Tóték a II. világháború idején játszódik. Egy hátsországi faluba egy szabadságolt örnagy érkezik. A vendéglátó Tót család igyekszik kedvébe járni a jövevénynek, minthogy a fronton lévő fiúk parancsnokát tisztelhetik benne. Hogy minden hiába, hogy a megalázkodás eleve értelmetlen, mert időközben a fiú elesett a harctéren és ezt csak a néző tudja. *“Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a Tóték korszakos jelentőségű alkotás. Vele roppant be a magyar színpadra a groteszk dráma. Nem az emberi létet látja eredendően hiábavalónak, csak a képtelen helyzetekbe való beszorítottságot, a reménytelen cselekvést ábrázolja a groteszk eszközeivel. Műve nem pusztán lenyomata az emberellenes valóságnak, hanem kritikai szembehelyezkedés vele... Nem a történelemtől van itt szó, hanem a magyarság huszadik századi sorsáról”.*

Örkény nagyon jó barátságban volt *Szkalla László juniorral* (1906-1981), a budapesti Szent József gyógyszerár tulajdonosával. Ebből az ismeretségből eredt a *Szkalla lányok* névválasztása. a *Macskajáték* művében (dráma, kisregény). “Az író a Szkalla lányokat, az érzelmeikbe, kicsinyes indulatokba bonyolódott, affektáló öregasszonyokat különösen kedveli. A remekművéből remekművű színpadi játék lett. Tragikomédia. *Örkényről* szólva az európai irodalomban is kevesen vannak, akiknek a ‘tragikomikus’ látás ennyire alaptermészetük. A játék melodramatikusan indul. Későn bomlik két-, három-, majd sokfelé; a magával, jobbik énjével és környezetével vitatkozó hősnő folyamatos beszéd közben sétál át a jelenből a múltba”. A Pesti Színházban 1967-től nagy sikerrel játszott drámájából *Makk Károly* 1974-ben filmet rendezett.

Igen nagy sikert aratott az Egyperces novellákkal (1968). “Az Egyperces novellákat már kamaszfejjel kezdtem olvasni, hozzátartozott az eszmélkedésemhez és a környező világ megismerését nagyban segítette. Hogy abban a közegben, amelyben élünk, hogyan érmes látni, szituációkat és embereket megítélni, azt nem utolsósorban ezekből tanultam meg... Elképzelhető, hogy akik most nőnek fel, ezeket az egy perceseket egy korszak dokumentumaként fogják látni” (9).

Jelentős volt a műfordítói tevékenysége is. *Ernest Hemingway, Truman Capote, Jean Cocteau, Alexandre Dumas, Tennessee Williams* és *Choderlos de Laclos* munkáiból fordított magyarra.

Prózai munkáival és drámáival külföldön is nagy sikert aratott és elismerést szerzett.

Az 1972-ben megjelent *Pisti* a vérzivatarban drámája furcsa és vitatott műve volt. ”*S mindenekelőtt: más, mint Örkény előző darabjai. Pisti a darab fel-feltámadó hőse... vált a történelmi helyzetek indukálta emberi magatartásformák absztrakciójává. Pisti a magyar történelem... A kifogyhatatlan életerőt is szimbolizálja, mely az író szerint a magyar nép sajátja. Azt, hogy az ember se jó, se rossz: illetve az adott helyzet ugrasztja ki az egyénből a jót és a rosszat is. Örkény önként mondott le a Pistiben az alakok pszichológiai ábrázolásáról. Ezért drámája nem ütött oly átütő sikert, mint a Tóték és a Macskajáték*”. Ezt csak 1983-ban mutatták be a Szolnoki Színházban.

A Rózsakiállítás kisregénye 1977-ben jelent meg, mely a haláltematikát dolgozta fel. Erről az író röviden így nyilatkozott: “*Ma már mindnyájan tudjuk..., hogy életünk szakadatlan szerepjáték. Tudni véltük azt is, hogy minden pózt, álruhát és jelmezt leveszünk azon a küszöbön, amely a létből a nemléthez vezet... A halál közelsége — ezt érezzük évezredek óta — kiszólít ugyanis a létezésből, de megtisztít a hiúságtól, önzéstől, nagyravágyástól, képmutatástól és fölment minden manipuláció alól*”.

A *Forgatókönyv* drámája lényegében tragédia (1979). Alapeseménye egy elképzelt kirakatper.

A dráma áldozata *Barabás Ádám*. “*Ilyen személy nincs a magyar történelemben... A hős áldozat életútja némely valóságmű részben felidézi Rajk László alakját, másokét, magyarokét és nem magyarokét is. Néhány részletben még Jézus életútját is felidézi. A perre a Fővárosi Nagycirkusz*

porondján került sor. A porond bajnoka a Mester, aki irányítja az eseményeket. Bölcsen és balekul teszi, mert ő már az 1949. évi helyszíni időnél is tovább lát”.

A fenti összefoglaló ismertetés csak az írói és drámaírói munkássága lényegére térhetett ki.

Örkény Istvánt még az életében két ízben tüntették ki József Attila Díjjal 1955-ben és 1967-ben.

A Kossuth Díjat 1973-ban nyerte el a sajátos hangvételű prózai műveiért, a magyar és a külföldi színpadokon sikert elért drámáiért. Élete 1979. VI. 24-én fejeződött be. Díszes síremléke a budapesti Farkasréti temető művészarcellájában van. Elhunytá után Radnóti Zsuzsa gondozásában újra kiadják a munkáit.

Az írói munkásságáról még az életében így nyilatkozott: “*én megpróbáltam úgy írni, mintha én egy felnőtt nemzet írója lennék... Minden írásomban igyekeztem feltenni a kérdést, hogy az olvasó próbáljon felelni rá*”. Ez a lelkiismeret-ébresztő, az életet újra gondolni készítő szemlélet és alkotásmód életművemnek a legnagyobb értéke, maradandó hatásának titka.

1. ábra: az Ösztreicher-Szolnoki-Örkény család családfája

Felhasznált irodalom

1. *Czeizel Endre*: Örkény István genealógiája. Valóság, 1994. 6. szám, 66-69.
2. *Réz Pál*: Tengertánc. In memoriam Örkény István. Bp Kiadó, Bp. 2004.
3. Révai Új Lexikon. 15. kötet, Babits Kiadó, Szekszárd, 2005. 463,
4. *Kósa László*: Pisti a gyógyszergyárban. Bp. 1989. 166-167.
5. *Erdődy Judit*: Embernek lenni föladat. Vigila, 1981. 633-634,